

DR. H. TÓTH ISTVÁN
kandidátus
Lomonoszov Egyetem
Moszkva

József Attila-versek olvasása közben – EGY SZAKSZÓMEZŐ-KUTATÁS NÉHÁNY TANULSÁGA – IV. RÉSZ

„Születésnapomra”

Az 1978-as irodalomtanterv (1) egy minden addiginál emberarcúbb költői-írói pályakép megrajzolásának lehetőségeit teremtette meg. Valamennyi érdekelt tankönyvről, így DOBCSÁNYI FERENC, GODA IMRE és M. BODA EDIT is élt a kínákozó alkalommal. Egyikük merészen újító volt (= M. BODA EDIT), néha a túlzásoktól sem riadt vissza, másikuk (=GODA IMRE) alkotó módon ötvözte a konzervatív életút-ismeretetés klasszikus megoldásait újító elképzelésekkel. DOBCSÁNYI FERENC-nek a 8. osztályosok részére írt irodalomkönyve (5) nemcsak újító mozzanatokat karolt fel, hanem mindvégig szem előtt tartotta a tanulhatóság kritériumát is.

JÓZSEF ATTILA így már emberközelibb, a gondolkodását, a költői fejlődését is megrajzoló szövegkörnyezetben tűnhetett fel az olvasástudás (= olvasmánymegértés és olvasási szokás) szempontjából határozottan differenciálódott korcsoport (= 13–14 évesek) előtt.

Húsz 8. osztályossal elemeztetem írásban JÓZSEF ATTILA „Születésnapomra” című versét. Változatlanul a gyermekek szövegképző tudása, a bennfoglalt információ tartalmassága és legkiváltebb fogalomalkalmazásuk mennyiségi és minőségi aspektusa állt érdeklődésem középpontjában (3).

A bekezdések (= Bek) számának elemzése

A 20 növendék 107 Bek-t konstruált, ez átlagosan több, mint 5 db (= 5,35/fő). A klasszikus formai hármas tagolás mellett (= 3 fő) a tanulók 40,00%-a (= 8 fő) 4–5 Bek-ből szerkesztette verselemzését. Ha ehhez az adathoz kapcsolom az átlag alapján azokat is, akik 6 Bek-ből állították össze műismertetésüket, akkor a gyermekek 55,00%-a (= 11 fő) 5–6 Bek-mennyiségből készítette el írásbeli dolgozatát. Az osztályozott adatok azt mutatták, hogy ebben a tanulócsoportban funkcionális szempontok (=üzenet/gondolatiság) mentén szervezték a diákok az ez egyes bekezdéseket.

Mivel elenyésző az átlagostól való szélsőséges eltérés, erősnek minősíthető a szórás, amit természetesen a szórásmutató (= ±1,86) és a minősítő számítás eredményének ($v = 34,77\%$) figyelembevételével állapítottam meg.

A most bemutatott Bek-mennyiség egyik fontos jellemzője az átlagos Bek. állománya. E szerint a „képzet” szerint 1 Bek = 3,02 ME + 5,30 me, vagyis 1 (átlagos) Bek-ben valamivel több, mint 3 ME, ebben a konstrukcióban pedig ötnél több me van. (Jó jelek a láthatáron.)

A mondategységek (=ME) számának elemzése

Tekintélyesnek nevezhető ME-mennyiséggel (= 323 db) dolgozott a 20 nyolcadikos, így az átlagmutató is (= 16,15/fő) jó arányú. Néhány tanuló (= 6 fő) műismertetését a ME-k száma felől az elvárható szint alatti teljesítménynek minősítettem. Ugyancsak 6 főre tehető azok létszáma (=30,00%), akik erősen az átlag (= 16,15/fő) körüli ME-mennyiséggel dolgoztak.

A 20 tanuló által szerkesztett ME-ek szóródását erősnek kellett neveznem a szórásmutató (= ±4,95) és a minősítő számítás eredménye ($v = 30,65\%$) alapján.

A mondategységek (= me) számának elemzése

A részleteket – mint cseppben a tengert – a mondategységek kezdik felcsillantani, hiszen ezek értéktartalma (= információerősség, fogalomgazdaság stb.) építi fel a kiteljesedő rendszert (= a műismertetést).

A jelen vizsgálatban szereplő 20 nyolcadikos 567 me-ben fejtegette, hogy mit gondolt a „Születésnapomra” című JÓZSEF ATTILA-versről. Ez a me-bázis átlagosan több, mint 28 me (= 28,35/fő). A tanulók 35,00%-a (= 7 fő) 26–30 me-ből állította össze verselemzését. Akadtak, akik (= 7 fő) 32–44 me-nyi szerkesztményt hoztak létre. Minőségileg található közöttük kifogásolni való, de ez a kifogásom nem a tartalomra, hanem a szerkesztettségi mutatójára (= 1,47) vonatkozott. A szórásmutató (= $\pm 7,73$) segítségével elvégzett minősítő számítás végeredménye ($v = 27,26\%$) alapján erősnek nevezhető a mondat egységek átlagos eltérése.

A 20 nyolcadikos mondat egységeinek (= 567) és mondat egységeinek (= 323) hányadosa megadta a jelen dolgozatok átlagos szerkesztettségi mutatóját (= 1,75/fő), ami kiemelkedő eredménynek számít a kutatási tapasztalataim alapján.

A tanulói műismertetések tartalomelemzése

Az eredetiség (= 91 pont), a hitelesség (= 88 pont), a tartalmi gazdagság (= 87 pont) és a témataratás (= 86 pont) szempontok alapján igen jó színvonalú dolgozatokat készített a 20 nyolcadikos a „Születésnapom”-ról. A kifejtettség norma sérült ebben a tanulócsoportban is leginkább, 3,95/fő pontot ért el átlagosan a növények. Ezek az adatok az én megítélésem szemszögéből összetett, rendezett gondolatvilágú versismertetésről tájékoztatnak. A 431 pontos teljesítmény 4,31/fő átlagmutatót ad szempontonként. Az osztályközadatok tanúsága szerint a tanulók 70,00%-a (= 14 fő) kapott 21–25 pont közötti értéket verselemzésének tartalomáért.

Az átlagos eltérés mutatója (= $\pm 3,48$) és a minősítő számítás végeredménye ($v = 16,15\%$) figyelembevételével közepesnek nevezhető a jelen 20 tanuló verselemzése tartalomelemzésének szórása.

A tanulói műismertetések fogalomalkotása

Ez a tanulócsoport (= 20 fő) 67-féle irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmat épített be egyszer számlálással 413-szor JÓZSEF ATTILA „Születésnapomra” című versének elemző ismertetésébe. A fogalmakban gazdag dolgozatokban átlagosan 20,65 szakkifejezés fordult elő:

ábrázolás, alakzatok, alkotó, alliteráció/betűrim, arany metszet, cím, címzett, drámai, elégia, életrajz, ellentét, értékgazdag, értékhiány, értékküresedés, felkiáltás, festői/költői jelző, fokozás, folyóirat, fordulat, forma, gúny, halmaz, hangneme, hosszú és rövid szótagok, időmértékes verseles, impresszionista, ironia, ismétlés, költemény, költészet, költő, költői én, kulcs gondolat, líra, motívum, mű, műalkotás, műfaj, műismertetés, műnem, nominális stílus, olvasó, önvallomás, párrim, rím, ritmus, stílus, stílus eszköz, szabályos váltakozás, szép, szerkesztő, szimbólum, szóképek, szótagszám, téma, többletjelentés, ütemhangsúlyos verseles, üzenet, vers, versdallam, verseskötet, versláb, verssor, versszak/strofa, versszerkezet, záró versszak, zeneiség

Ha az optimális mennyiség felől szemlélem a gyermekek szövegművét, akkor 30,82%-os fogalomtelítettségről számolhatok be. A most vizsgált dolgozatokban a stilisztikai fogalmak köre a legváltozatosabb (= 25-féle). Igaz, a felhasználhatósági gyakoriságuk 23,24%, amivel a 3. helyen állnak a rangsorban. Egyáltalán nem véletlen, hogy egyrészt elméleti, másrészt a könyvtár tudományi terminus technikusok állnak az élen (= 37 fogalom 252 realizációban = 61,02%). A „Születésnapomra” című versről ez a korcsoport dominánsan azt tudja elmondani, amit a most feltárt 37 szakkifejezés, kiváltképp a 70–100,00%-os terheltségük határolnak körül, így:

vers (V):	20 = 100,00%
költő (K):	18 = 90,00%
párrim (V):	18 = 90,00%
költemény (K):	17 = 85,00%
alkotó (K):	16 = 80,00%
műalkotás (K):	16 = 80,00%
mű (K):	15 = 75,00%
szótagszám (V):	14 = 70,00%
verssor (V):	14 = 70,00%

Az általam részletesen kutatott 20 tanulói műelemzés feltárta JÓZSEF ATTILA versének formai különlegességét is, mégpedig okosan, kitérve ennek az önjárandékozó alkotásnak a domináns jegyére, a vers zeneiségére is. A gyermekek őszinte megnyilatkozása egybecseng TAMÁS ATTILÁNAK a költői műalkotás fő sajátosságairól fejtegetett egyik megállapításával: „A formálás milyensége lényegmeghatározó, nem pedig színezést-gazdagítást szolgáló járulékos tényező.” (2)

Igen változatos mennyiségű skálát mutatnak az osztályozott adatok. Akadt növendék, aki 10, míg a más 38 irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalommal élt. A tanulók 40,00%-a, azaz 8 fő 16–25 fogalom közötti mennyiséget alkalmazott versértelmezésének összeállításakor. Egyáltalán nem tűnik a fentebb

részletesen elemzett adatok tükrében meglepőnek, hogy a szórásmutató ($= \pm 7,71$) és a minősítő számítás alapján ($v = 37,34\%$) *szélsőséges* a fogalomalkalmazás *átlagos eltérése*.

Jelen információim is segítségemre voltak, amikor a 13–14 éves olvasóknak irodalmi feladatgyűjteményt (8) írtam. Az ebben az adatgyűjtésben felszínre került tények, összefüggések kétségtelenül pragmatikusabb irodalompedagógiai szemléletet követeltek tőlem.

„Nyár” – „Favágó”

Az általános iskolai irodalomtanításban, az 1978-as tanterv (1) és irodalomkönyvei (3–6) vonatkozásában elvélve fordul elő két-két szemelvény összehasonlító, párhuzamos elemzése. M. BODA EDIT a 6.-os könyv CSOKONAI-fejezetében, HORVÁTH ZSUZSA pedig az ismeretlen szerzőjű balladák bemutatásakor egyes részletek, motívumok esetében ad egy-két megszívlelendő elgondolást, módszertani ujjgyakorlatot.

A nyolcadikos irodalmi olvasókönyv írója, DOBCSÁNYI FERENC állított össze egy, a tanulók által is nyomkövethető mintaelemzést, jelesül JÓZSEF ATTILA „Nyár” és „Favágó” című verseinek párhuzamos, összehasonlító műismertetését mutatta be. Mivel itt egy korszakos jelentőségű irodalompedagógiai tettről van szó, ennek a két szemelvénynek diákok által történő összehasonlítása nem maradhatott ki a kutatásomból a fogalomalkalmazás szempontjából (7). Húsz nyolcadikos műismertetésének a részletes bemutatása következik.

A bekezdések (= Bek) számának elemzése

Tanulónként ($= 20$ fő) átlagosan közel 6-6 Bek-ből állnak a dolgozatok ($= 5,80/\text{fő}$), mivel 116-ot konstruáltak összesen a tanulócsoport tagjai.

Igen nehéz megállapítanom a fejlődési tendenciát, mivel a gyermekek többsége ($= 6$ fő) átlagközele ($= 5,80/\text{fő}$) Bek-mennyiséget szerkesztett. Ugyanúgy említésre méltóak azok ($= 5$ fő), akik a klasszikus hármas tagolást alkalmazták. Szintén 6 tanuló 8-9 Bek-t írt. A szórásmutató ($= \pm 2,26$) és a minősítő számítás végeredménye ($v = 38,96\%$) alapján *szélsőségesnek* nevezhető a bekezdések *átlagos eltérése*. Ez a megítélés a fentiek nyomán várható volt.

A jelen tanulócsoport által létrehozott műismertetések átlagos bekezdését az jellemzi, hogy 4,19 ME-ből és 6,37 me-ből szerveződik ($\bar{x} = 1$ Bek, 4,19 ME + 6,37 me). Az eddigi tapasztalatok figyelembevételével ebben a műfajban elfogadható színvonalú konstrukcióval dolgozott a 20 diák.

A mondategységek (= ME) számának elemzése

Mindössze egy írásmű készítőjét jellemezte szűkszavúság, ő ugyanis 14 ME-ben hasonlított össze JÓZSEF ATTILA „Nyár” és „Favágó” című verseit. Ugyanakkor 4 fő ennek a mennyiségnek ($= 14$ ME) a többszörösét ($= 31-35$ ME) volt képes jó színvonalon megalkotni.

A 486 ME úgy oszlik el átlagosan a 20 adatközlő között, hogy tanulónként 24,30 ME-ből áll egy-egy műismertető dolgozat. De ez csak az átlagos teljesítmény, fontosabb a minőségi színvonal. A tanulócsoport kiértékelte ME-mennyiséggel élt, annyival, amennyit ebben a műfajban kiváltképp összehasonlító verselemzés alkalmával elvárhatunk 8.-os növendékektől. A szórásmutató ($= \pm 5,94$) és a minősítő számítás eredményeképpen ($v = 24,44\%$) közepesnek tekinthető a ME-ek átlagos eltérése.

A mondategységek (= me) számának elemzése

A gyermekek munkáját erőteljes mondategység-szervezés jellemezte. A 20 tanuló 739 db me-ből állította össze párhuzamos műelemzését. Már az átlag ($= 36,95/\text{fő}$) is figyelemreméltó.

Az osztályozott adatokból álló mennyiségi sorainak tanúsága szerint a tanulók 60,00%-ának ($= 12$ fő) dolgozata átlagközele, illetőleg az átlagot ($= 36,95/\text{fő}$) meghaladó me-ből szerveződött. Erősnek nevezhető a me-ek átlagos eltérése, mivel két osztályközben lehetett létrehozni az adatok mennyiségi sorát, továbbá a szórásmutató ($= \pm 10,73$) felhasználásával elvégzett minősítő számítás végeredménye ($v = 29,04\%$) is ezt a tulajdonságot adta meg.

A 739 me és a 486 ME hányadosa ($= 1,52$) megmutatja a párhuzamos műismertetések szerkesztettségi mutatóját tanulónként. Ez a mutató ($= 1,52/\text{fő}$) az elfogadható szerkezetszínvonal értékbe tartozik még.

A tanulói műismertetések tartalomelemzése

A *hitelességtől* az *eredetiségig* ($= 4$ szempont) arányosnak értékelhettem a gyermekek munkáit ($= 84-88$ pont). A *kifejtettség* követelményeit teljesítették a legkevésbé, ugyanis csak 71 pontot tudtam adni a 20 tanulónak ($= 3,55/\text{fő}$).

A nyolcadikosok a párhuzamos műismertetésük tartalomlevezései szepontontként 4,16 pontot kaphattak átlagosan, s így alakult ki az az eredmény, amely szerint 10 fő 21–25 pont közötti értéket mondhatott magáénak a dolgozata alapján. A $\pm 3,13$ szórásmutató és minősítésszámítás végeredményének ($v = 15,05\%$) függvényében kicsinek minősíthető a tartalomlevezés átlagos eltérése.

A tanulói műismertetések fogalomalkotása

Jelen kutatásban a 20 dolgozatíró 57-féle irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmat használt, egyszerű-ezyszer számlálva valamennyit 493-szor. Ez azt jelenti, hogy átlagosan közel 25-25 fogalom (= 24,65/fő) fordult elő egy-egy műlevezésben.

ábrázolás, alakzatok, alkotó, alliteráció/betűrim, cím, ellentét, értékküresedés, felkiáltás, félrim, festői/költői jelző, fokozás, folyóirat, fordulat, forma, halmozás, hangnem, hangulat, hosszú és rövid szótágok, időmértékes verselés, ismétlés, keresztim, költemény, költészet, költő, költői kép, leírás, makrokozmosz, metafora, mikrokozmosz, mű, műalkotás, műismertetés, művészi feszültség, olvasó, ölelkező rim, párrim, rim, stílus, szabályos váltakozás, szép, szimbólum/jelkép, színesztézia, szókép, szótágyszám, tájfestés, többletjelentés, ütemhangsúlyos verselés, vers, verseskötet, verskezdő kép, versláb, verssor, versszak/strófa, versszerkezet, záró versszak, zeneiség

Az átlagos fogalomhasználat 16 diák (= 80,00%) szöveg-művét jellemezte. A fogalomalkalmazás skálája 13–32 között alakult ebben a népességben (= 20 fő). Közepesnek tekinthető a fogalomalkalmazás átlagos eltérése a szórásmutató (= $\pm 5,31$) és a minősítő számítás végeredménye ($v = 21,54\%$) felől szemlélve.

Ennek a 20 műismertetésnek 43,24%-os a telítettsége a fogalmak vonatkozásában. Már a fenti fogalomgyűjtemény tanulmányozásakor feltűnhet, hogy a stilisztikai fogalmak színpompája jellemzi ezt a 20 diákmunkát. De most nemcsak a művek stilisztikuma ragadta magával a 13–14 éves olvasókat, hanem a költemények (= „Favágó”, „Nyár”) egyéb értékei (= verselméleti, könyvtártudományi) is.

Most 14-féle terminus technicus használatával lépték át a gyermekek a bűvös 70,00%-os küszöböt:

hangulat (S):	20 = 100,00%	mikrokozmosz (SZ):	16 = 80,00%
cím (K):	18 = 90,00%	mű (K):	16 = 80,00%
makrokozmosz (SZ):	18 = 90,00%	verskezdő kép (SZ):	16 = 80,00%
tájfestés (S):	18 = 90,00%	ábrázolás (S):	15 = 75,00%
vers (V):	18 = 90,00%	költői kép (S):	15 = 75,00%
versszak/strófa (V):	18 = 90,00%	többletjelentés (S):	14 = 70,00%
költő (K):	16 = 80,00%	versszerkezet (SZ):	14 = 70,00%

A fenti fogalomállomány azt jelenti, hogy a most alkalmazott kifejezések 47,06%-a aktívan (= 70–100,00%) vett részt a tanulói szöveg-művekben. Nemcsak a tanulócsoport irodalomtanárának lelkiismeretes fáradozása hozott gyümölcsöt, hanem a tanulhatóan és alkalmazhatóan megírt tankönyvi fejezet is (6).

IRODALOM

1. Komár Pálné (szerk.): *Irodalom 5–8. osztály*. In: Szebenyi Péter (főszerk.): Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Országos Pedagógiai Intézet, 1978., Budapest.
2. Tamás Attila: *A költői műalkotás fő sajátosságai*. Akadémiai Kiadó, 1972., Budapest.
3. Kalocsai Józsefné–Kiss Gáborné–Szabóné Tóvári Éva: *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 5. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, 1980., Budapest.
4. Goda Imre–Horváth Zsuzsa–M. Boda Edit: *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 6. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, 1981., Budapest.
5. Goda Imre–M. Boda Edit: *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 7. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, 1982., Budapest.
6. Dobcsányi Ferenc: *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 8. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, 1983., Budapest.
7. H. Tóth István: „Az olvasás: felfedezés” – Egy korosztály irodalomértésének alakulása (Kandidátusi értekezés). Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsa, 1997., Budapest.
8. H. Tóth István: *Jelek az úton* (Irodalmi feladatgyűjtemény 13–14 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, 1999., Szeged.